

e-Humanitats i el món clàssic: l'entorn digital i la docència de màster online

Borja Antela

Glòria Munilla

Universitat Autònoma de Barcelona

Universitat Oberta de Catalunya

Borja.Antela@uab.cat

Recepció: 3/7/2014

Resum

El sorgiment de la societat 2.0 ha tingut un important impacte en la forma d'entendre l'aprenentatge. Milers de recursos a disposició de l'alumne a tant sols un clic formulen una nova realitat del coneixement. A nivell docent, això comporta un repte, ja que en molts casos el resultat de l'aprenentatge ja no pot estar definit per continguts de caire genèric, que són a l'abast a la web, sinó dels mecanismes de gestió d'aquests continguts, i de les formes d'obtenció, manipulació, gestió i transformació d'aquests coneixements. El problema, que afecta a totes les branques de la docència, és intens en l'àmbit dels estudis sobre l'Antiguitat, que inclouen la Història Antiga, la Filologia Clàssica o la Arqueologia, entre d'altres, i més encara, en un nivell formatiu més especialitzat com és el de Màster. Arran de la experiència en la formulació del nou Màster de la Mediterrània Antiga (UOC-UAB), volem exposar els paràmetres de base i els mecanismes que es vertebren per gestar les noves realitats docents en l'àmbit de les e-Humanitats, i des de l'*e-learning*, de la docència en l'entorn digital.

Paraules clau: màster, *e-learning*, Humanitats digitals, Antiguitat, universitat.

A dia d'avui, la realitat de la transmissió de coneixement viu una sèrie de canvis radicals. En primer lloc, per la gran, gairebé infinita, disponibilitat de recursos, materials, dades i en definitiva, opcions de coneixement a l'abast en la xarxa gràcies a la cada cop més indispensable realitat d'Internet i la societat 2.0.

En segon lloc, per causa d'aquesta proliferació del coneixement gràcies a la web s'ha produït també, en certa manera, la necessitat d'adequar el format del coneixement a l'estructura mateixa de l'entorn web, convertint les dades en un format tan audiovisual com sigui possible. Efectivament, la proliferació d'eines quotidianes de connexió, com ara els portàtils, *notebooks*, *tablets* i telèfons mòbils ha reforçat aquesta forta dependència de la imatge i el so en la transmissió del coneixement.

Davant aquesta realitat present, que serà previsiblement creixent en el futur immediat, trobem un primer punt de conflicte entre l'era digital i el coneixement tradicional anomenat "de lletres", englobable sota el terme genèric, tèrbol, d' 'Humanitats', la natura del qual sovint es materialitza en forma de text. En veritat, salvant algunes excepcions (amb molts matisos) que tenen un fort caire audiovisual, com ara la Història de l'Art, resulta evident que el coneixement de lletres és discursiu, es fonamenta habitualment en l'explicació com a text. Però, aquest text, que no deixa

per la seva forma de ser menys vàlid i resulta imprescindible per a la nostra societat, és exhortat des de la realitat de l'Era Digital a transformar-se en contingut adaptable a la web, atractiu i transferible mitjançant la xarxa, o a quedar exclòs, a poc a poc, dels nous espais de transmissió del coneixement. Aquest és, en primer lloc, el repte del nostre present. En tant que docents i investigadors, a més a més, el repte és inevitablement doble, ja que, d'una banda, la transmissió de coneixement que desenvolupa en l'aula condiona la nostra capacitat docent, i per tant, la nostra capacitat d'impacte i d'adaptació a la innovació en aquest àmbit vindrà condicionada per l'èxit que tinguem, com a col·lectiu, en la transformació dels nostres continguts. Per altra banda, en tant que professionals del coneixement dins la nostra societat tenim també el deure i la responsabilitat de difondre el coneixement, de fer visible el resultat de la nostra recerca, i alhora, de corregir les errades en la seva transmissió. Per això resulta imprescindible que estiguem implicats en la transició de les nostres disciplines de lletres a l'entorn digital.

Cal, però, afegir una òptica més amplia. En primer lloc, hem de valorar el canvi que la disponibilitat del coneixement de forma oberta ha tingut o està tenint a nivell docent. Abans, en àmbits com la història, per esmentar la nostra pròpia disciplina, el coneixement bàsic que es considerava fonamental com a pedra angular en la formació de professionals (licenciats essencialment), no era altre que la dada o el conjunt de dades que a més a més en molts casos es podien compilar en format llibre, mitjançant els tradicionals manuals. Així, un alumne havia d'aprendre quan va néixer la democràcia, qui va ser Pèricles, quan va morir Alexandre o amb quina estratègia es va guanyar la guerra de Jugurta, per posar exemples a l'atzar. El coneixement era, en certa forma, propietat del professorat que el posava a disposició de l'alumne mitjançant les classes magistrals i la bibliografia. Al cap i a la fi, el coneixement era als llibres i les revistes científiques, les quals a més a més no sempre estaven disponibles o eren de fàcil consulta. Com tractarà d'exposar Elemer Balogh en el pròleg del seu llibre de 1943 sobre els refugiats polítics en la Grècia Antiga, la cerca de materials per tota Europa durant anys, i malauradament l'esclat de la Segona Guerra Mundial li va impedir complir el seu projecte inicial de recerca, al dificultar el trànsit de biblioteca en biblioteca.

Avui, la gran diferència amb els temps de Balogh rau en la nostra capacitat d'accés a la informació, i més encara, en la disponibilitat de la informació. Ja no cal, probablement, demanar dades concretes a l'alumne, com ara dates o biografies, atès que des de qualsevol mòbil i amb dos clics es poden consultar espais web de referència com la *Viquipèdia*, on obtindran molt més que la dada concreta, i juntament amb ella es faciliten *links* i recursos per ampliar coneixements de manera sovint exponencial. A banda, les biblioteques, àmbit fonamental d'acumulació de la dada, resulten relativitzades en l'entorn universitari, a jutjar per les enquestes d'ús d'aquests espais per alumnes de primer cicle de grau, que mostren percentatges reduïts d'usuaris entre els primers cursos universitaris. En realitat, *Google* suposa una eina de treball més ràpida (que no més bona) per obtenir la informació necessària per tal de realitzar tasques, treballs, assajos avaluable, etc... que no la cerca cega d'informació al llarg dels prestatges d'una biblioteca. Alhora, espais ja fonamentals en l'àmbit de la recerca, en especial a nivell d'Humanitats i en especial del món clàssic, com ara *Dialnet*, *JSTOR*, *Persée.fr*, posen a disposició del interessat recursos de la màxima qualitat a partir de cerques per terme o concepte, facilitant la resolució dels problemes típics a l'hora de presentar una entrega universitària avaluable. Per tant, l'antic món de la dada com a finalitat de l'aprenentatge fa temps que ha quedat qüestionat. De fet, iniciatives de reforma, com ara el controvertir Pla Bolonya, han cercat apostar, entre altres qüestions

més o menys discutibles, per la substitució del contingut en benefici de la competència com a finalitat de la formació de l'estudiant. L'obtenció de competències, és a dir, la capacitat per "saber fer", en detriment del simple "saber", posa de manifest el canvi conceptual que està produint arran del que fins ara hem exposat.

És possible que en certes disciplines, sempre en l'àmbit d'estudi del món antic, com ara la filologia clàssica o l'arqueologia, que puguin en el seu si definir-se des d'una forta vessant pràctica, els universitaris treballen des de l'adquisició de competències, ja que "aprenen a fer" una activitat, sigui traduir/analitzar un text o excavar/restaurar restes del registre material. Però, atès que es tracta de disciplines que versen sobre una realitat que ja ha desaparegut, la de l'antiguitat, resulta igualment imprescindible l'ús de la interpretació, i aquesta interpretació necessita, igual que succeeix amb la feina de l'historiador de l'antiguitat, de dades. Per tant, el "saber fer" depèn necessàriament de forma irreversible del "saber" en els estudis formatius sobre el món antic.

Amb bona part d'aquestes premisses, hem partit en l'elaboració d'una profunda reflexió metodològica sobre la forma d'aplicar les Humanitats Digitals a l'antiguitat amb un objectiu docent. Les *Digital Humanities* o *e-Humanities* (e-Humanitats) disten força de ser només una digitalització de materials. Més allà de la creació de repositoris (catàlegs d'imatges, inscripcions, textos – com l'imprescindible Perseus Project – o articles), el seu objectiu és la creació d'una nova perspectiva sobre la presentació de la informació que trenqui o al menys que vagi més allà del discurs textual, del paràgraf. Això, doncs, no vol dir en cap forma simplificar el coneixement, sinó fer servir i presentar les dades de forma diferent (com succeeix, per exemple, amb el projecte ORBIS). D'aquesta manera, es poden fer servir recursos d'aprenentatge que modifiquen la percepció tradicional i amb això també les preguntes que fem a l'antiguitat, la qual cosa pot donar lloc també a noves respostes i enfocaments que facin avançar la recerca.

Per la seva banda, les e-Humanitats, que no sempre reben una bona acollida entre usuaris i docents, son un factor clau en el desenvolupament de les disciplines de lletres. Entenem l'*e-learning* com l'aprenentatge a distància mitjançant eines digitals i d'entorn web. Així, l'*e-learning* ofereix moltes opcions de cara a un tipus d'estudiant que sovint difereix de l'universitari habitual, ja que, en permetre gestionar els horaris i la dedicació per part del propi estudiant, acostuma a tenir una gran acollida entre professionals que compaginen feina i formació. També s'adapta a la globalització del coneixement, en trencar espai físic i/o geogràfic (es pot estudiar des de qualsevol punt amb connexió), i, malgrat la distància, difereix d'altres tipus d'estudis no presencials en la possibilitat de generar comunicació col·lectiva constant i grups de treball funcionals mitjançant fòrums, correu-electrònic, etc...

Si l'aplicació d'aquests conceptes resulta complicat en un entorn d'estudis de grau, la dificultat augmenta en l'àmbit de màster, on l'objectiu és l'especialització, on cal aprofundir (i gairebé innovar) per part de l'alumne en la comprensió e la profunda complexitat de l'antiguitat. Totes aquestes reflexions les hem concretat en una proposta docent del màster oficial de la Mediterrània antiga, que ofereix la UOC i la UAB, i que comença el seu primer curs el proper 9 d'octubre.

La creació d'un màster basat en un aprenentatge del tipus *e-learning* i articulat mitjançant recursos de les e-Humanitats és tot un repte. Com a punt de partida, es van establir als destinataris potencials, incloent igualment arqueòlegs, filòlegs clàssics, historiadors de l'antiguitat, titulats en Humanitats i en qualsevol branca relacionada o interessada en l'antiguitat. Com a conseqüència, al trencar les barreres formatives entre disciplines a nivell de formació de postgrau entre les grans especialitats de treball i enfocament, es va pretendre anar englobar tots els espais del món antic, de forma que en el màster les hegemòniques Grècia i Roma quedessin equiparades en importància, espai

de dedicació i temps de treball amb les cultures amb menys presència entre els estudis clàssics com ara el Pròxim Orient i l'Egipte. Amb això, l'aproximació de l'alumne a la Mediterrània antiga podia ser, a priori, de caire orgànic. L'objectiu era promoure una proposta oberta, pròxima al concepte de ciències de l'antiguitat (i hereva del terme *Altertumwissenschaft*). D'altra banda, l'òptica genèrica de caire ample s'articula igualment en dues especialitats o itineraris optatius (Pròxim Orient i Egipte; Món Grecollatí) que permeten aprofundir i formar en concreció de especificitats culturals, històriques i lingüístiques. La convergència cultural de l'antiguitat es va fonamentar alhora en el concepte de *koiné*, el resultat del qual va ser el nom de "Mediterrània Antiga", tot i que una mediterrània molt més amplia, seguint una idea que ha reflectit amb perfecció Eva Cantarella, quan deia:

“M'adono, òbviament, dels problemes lligats a l'ús del terme 'mediterrani'. Tot i que cada cop és més admès, el concepte 'Mediterrani' pot ser atemporal i transhistòric, però no passa el mateix amb tot allò que es troba en la seva esfera d'influència. Pel que fa a l'activitat humana, són les connexions i les interaccions entre els éssers humans que l'habiten les que defineixen què és allò que formarà part del món mediterrani. Atès que l'extensió geogràfica d'aquestes connexions també varia, allò que pot ser anomenat Mediterrani va canviant amb el pas del temps. En l'antiguitat, també formaven part del Mediterrani aquelles civilitzacions que no estaven directament connectades amb aquest mar, com ara el Pròxim Orient antic. En aquest cas, doncs, faig servir el terme Mediterrani en el sentit transhistòric, sense voler entrar en el conegut i controvertit problema de tot allò que grecs i romans van assimilar d'aquestes altres cultures de l'altre extrem de la Mediterrània” (Cantarella 2012, 20).

Així, el màster s'ha elaborat a partir de la proposta d'impartició de les següents assignatures:

Orientació acadèmica

Obligatòries	Optatives – Especialitat Egipte i Pròxim Orient	Optatives – Especialitat Grècia i Roma
Institucions Polítiques a la Mediterrània Antiga	Fonamentació religiosa de l'Egipte faraònic	La societat grecoromana
Recursos per a l'estudi i la interpretació de l'antiguitat	Contactes culturals a la Mediterrània del Pròxim Orient	Història intel·lectual de Grècia i Roma
Patrimoni historicoarqueològic mediterrani com a recurs cultural	Retòrica del poder i imperis mesopotàmics	El factor fenici a la Mediterrània antiga
Centre i perifèria del món antic	Història cultural de l'antic Egipte	Mitologia grecollatina i interpretació històrica
Factors geogràfics i econòmics en la interpretació històrica		
Relacions internacionals i conflictes en la conca mediterrània a l'antiguitat		
Treball final de màster		

Orientació de recerca¹

Obligatòries	Optatives
Mètodes qualitius per a la interpretació històrica	Institucions Polítiques a la Mediterrània Antiga
Estadística aplicada a la recerca en història	Recursos per a l'estudi i la interpretació de l'antiguitat
Treball final de màster	Patrimoni historicoarqueològic mediterrani com a recurs cultural
	Centre i perifèria del món antic
	Factors geogràfics i econòmics en la interpretació històrica
	Relacions internacionals i conflictes en la conca mediterrània a l'antiguitat
	Fonamentació religiosa de l'Egipte faraònic
	Contactes culturals a la Mediterrània del Pròxim Orient
	Retòrica del poder i imperis mesopotàmics
	Història cultural de l'antic Egipte
	La societat grecoromana
	Història intel·lectual de Grècia i Roma
	El factor fenici a la Mediterrània antiga
	Mitologia grecolatina i interpretació històrica

Per dur a terme aquest projecte, i partint de la prioritització de la competència per sobre de la dada, hem dirigit aquest màster per que cada mòdul sigui articulat pel mitjançant unitats docents (de caire setmanal o bisetmanal), que tracten els temes dels que es compona cada assignatura mitjançant lectures i explicacions; i les activitats d'avaluació, que pretenen copsar la formació rebuda per l'alumne al llarg de diverses setmanes de unitats docents a partir de elaboració de activitats per les quals rebrà una nota, i en les que posa en lloc la formació teòrica rebuda. Es vinculen així la dada, el "saber", i el "saber fer", que sorgeix del resultat del "saber". D'aquesta forma, l'alumnat ha d'adquirir les següents competències dins del Màster en la Mediterrània Antiga:

Competències específiques

Ser capaç de contrastar les perspectives de les diferents realitats i tradicions històriques de la <i>koiné</i> mediterrània.
Identificar, reconèixer i relacionar els models teòrics i conceptuals més rellevants per als debats actuals de les ciències de l'antiguitat, i aplicar-los a l'anàlisi del món mediterrani i la seva evolució històrica a l'antiguitat.
Analitzar críticament textos de diversa índole (literaris, crítics, filosòfics, historiogràfics, científicotècnics, etc.), objectes, imatges, discursos, fenòmens i pràctiques culturals relacionats amb l'antiguitat.

¹ Els estudiants que vulguin seguir una orientació de recerca han de cursar 40 crèdits ECTS obligatoris (10 dels quals metodològics), 10 crèdits ECTS optatius i el treball final de màster.

Comprendre i interpretar el patrimoni historicoarqueològic com a document històric. Analitzar els processos històrics complexos que van protagonitzar les societats mediterrànies a l'antiguitat. Analitzar, reconèixer i relacionar la importància dels processos de sincretisme cultural i religions en la construcció de la Mediterrània.
Ser capaç d'analitzar la naturalesa de la <i>koiné</i> mediterrània com a resultat de la comunicació i l'intercanvi entre cultures.
Identificar, reconèixer, descriure i interpretar les proves històriques que permeten analitzar les realitats socioculturals de l'antiguitat, des de Sumer i Egipte fins a la caiguda de l'Imperi Romà.
Explicar i interpretar l'eclosió del I mil·lenni aC utilitzant, entre d'altres, els estudis de casos específics i la seva contribució a la valoració de la <i>koiné</i> mediterrània.

Competències transversals

Analitzar i interpretar materials (dades, textos, objectes o imatges) de naturalesa complexa.
Sintetitzar idees i argumentacions relatives als objectes d'estudi i als debats i problemàtiques rellevants, i comunicar de manera clara, rigorosa i precisa.
Expressar-se per escrit en contextos acadèmics i professionals, produint textos clars, cohesionats, estructurats adequadament, normativament correctes i formalment coherents, argumentant idees complexes de manera persuasiva, utilitzant amb seguretat i precisió la terminologia relativa a les disciplines humanístiques, usant correctament la bibliografia pertinent, integrant les citacions en la mateixa argumentació, a partir del reconeixement del caràcter retòric i dialògic del treball acadèmic.
Actuar de manera honesta en el treball acadèmic i professional d'acord amb els propis valors, respectant la pluralitat d'enfocaments teòrics, metodològics i morals i la integritat del treball dels altres.
Cercar, seleccionar i processar informació, i gestionar fonts arqueològiques i documentals de manera eficaç i eficient, inclòs l'ús de les TIC.

La darrera dificultat radica en el format d'aplicació de les e-Humanitats i el la forma de posar en joc les noves tecnologies en la formació mitjançant *e-learning*. Per això, gràcies a la tasca d'innovació en matèria de recursos de la UOC, les activitats avaluatives es poden formular mitjançant eines que formulen noves formes de presentar i entendre la docència, l'intercanvi de coneixement i sobre tot el format del coneixement. Podem esmentar alguns d'aquests recursos docents, com ara les wikis (que afavoreixen el treball col·laboratiu i fan de la interpretació i la redacció una activitat de grup que pot quedar també a disposició de la resta de membres de l'assignatura, essent d'utilitat per tot el col·lectiu), els blogs (que funcionen com *portfolio* de les assignatures), *multiblogs* (eina similar a *Twitter*), *langblogs* (eina de vídeo per poder fer i avaluar presentacions de l'alumnat) o les eines integrades en las apps de *Google Drive* (que permeten compartir i treballar en xarxa, a més de treballar des de qualsevol punt de connexió, sigui el domicili, el transport públic, el carrer, durant el cafè, etc...). Aquests recursos i d'altres, combinats pel professor de l'assignatura amb les unitats docents i els continguts tradicionals, donen com a resultat una gran capacitat d'actuació i una formulació de la presentació de resultats de l'alumnat que s'emmarca en l'entorn de les e-Humanitats, i amb això, pel futur de les nostres disciplines.

Bibliografia

Eva CANTARELLA (2012), “Identitat, gènere i sexualitat en el món antic”, en Joana Zaragoza Gras & Gemma Fortea Domènech (eds.), *Gynaiques. Mulieres : Mirades sobre la dona a Grècia i a Roma*, Barcelona, Arola Editores.

Curricula

Borja Antela és professor agregat de la UAB i coordinador d'estudis del Master en Mediterrània.
Glòria Munilla és professora dels Estudis d'Arts i Humanitats de la UOC.
